

КОРОТКА ІСТОРІЯ ТУРЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Перше, що приходить на думку при згадці про турецько-українські зв'язки, – безсумнівно, Настя Лісовська, уродженка українського міста Рогатина, що потрапила до палацу османського султана та лишила свій відбиток на всій історії тієї доби як Хуррем Султан. Історія життя Роксолани в загальних рисах нам відома – у віці 14 років, у 1520 році, будучи викраденою з рідного міста, вона пройшла життєвий шлях аж до самого султанського палацу, де їй було надано відповідну освіту та виховання, а завдяки своїй кмітливості та здібностям вона зуміла стати першою леді палацу; одружилась із Сулейманом Пишним, а син її, Селім II, хоча померла у 1558 році Роксолана того вже й не побачила, посів згодом батьків султанський трон.

У розумінні сучасних мешканців Туреччини Османська імперія сьогодні сприймається як мультинаціональна та багато-конфесійна імперія, і ця ознака імперії є для великої більшості наших співвітчизників підставою для заслуженої гордості. У цьому відношенні показовою є постать саме Хуррем Султан, що до сьогодні зберігає символічну цінність як уособлення міжособистісних зв'язків між Україною та Османською імперією.

Подальше занурення в історію наших двосторонніх відносин відкриває нам іще один період – створеного на землях сучасної України у 1649–1775 роках козацького гетьманату. Засновником цього гетьманату був гетьман (так називали очільників держави) Богдан Хмельницький. Можна побачити, що в колективній пам'яті обох наших народів збереглась пам'ять про тісні взаємини, налагоджені між козацьким гетьманом та Османською імперією.

Метою укладання у 1676 році¹ османським султаном Мегмедом 4 угоди було саме ущільнення зносин між Османською імперією та Україною. І мети цієї було досягнуто.

Як відомо, орієнтована на центральну владу адміністративна система, військова структура та базована на сільському господарстві економіка Османської імперії могли продовжувати своє існування до-

ти, доки тривала політика розширення території імперії. Можливість проведення такої політики давала присутність на землях потужної армії, що базувалась на системі земельних тимарів. Проте можна стверджувати, що з кінцем доби султана Сулеймана Пишного в розвитку імперії почали спостерігатися застійні явища, і здавалося беззаперечним, що імперія не зможе більше надалі розвиватися за умов наявної центробіжної політики та того наявного економічного підґрунтя, на яке вона спиралася. Однак навіть за часів стагнації та занепаду Османська імперія становила одну з найбільш серйозних сил світу. Тут є показовим той факт, що на тлі загальних політичних тенденцій доби українсько-османські відносини розбудовувались у руслі міцної дружби та співробітництва. Безсумнівно, що найґрунтовнішою підвалиною цього були незмінна повага та близькість, що її відчували один до одного як ватажки обох держав, так і представники простого народу. Ми сприймаємо Османську імперію як поліетнічну та поліконфесійну державну структуру, і тому вона виявляла рівне ставлення не лише до її підданих – турків, а й до усіх народів, що діставали собі її прихисток. Коли сьогодні запитати будь-кого з представників турецької інтелігенції, котрі вряди-годи цікавляться історією, то вони визнають, що в цій гнучкій та розлогій імперській структурі знаходили собі місце хоча й не вся Україна, проте чимала кількість українців, і внеском останніх в розбудову їхньої рідної країни вони заслужено пишаються.

Як наслідок плідного розвитку таких відносин, що лишили по собі чималий слід в історії, коли в Україні у 1917–1918 роках відбулись бурхливі зміни, було засновано Центральну Раду та проголошено Українську Народну Республіку, однією з перших країн, котра визнала новостворену республіку, знов-таки стала Туреччина. Продовженням дипломатичного визнання країни стали уповноваження та відправка до України послом Агмеда Мухтар-бея та консулом Агмеда Ферід-бея.

У відповідь на це першим послом

УНР у Туреччині було призначено колишнього голову Київського земства М. Суковкіна, а пізніше цю посаду посів відомий український державний діяч та науковець Олександр Лотоцький. Під час роботи Лотоцького на посаді повноважного посла в 1919–1920-х роках українське посольство розташовувалось у самому центрі Стамбула – на проспекті Таксім. Лотоцький, що перебував Османській імперії в період занепаду та у своїх спогадах лишив вражаючі свідчення про соціальні настрої його доби, уже в ті дні зміг пророчо передбачити, як турецька нація розбудує свою державу під проводом Мустафи Кемалю Паші. Цей український вчений та державний діяч у своїх спогадах, зокрема, зазначав: “Генерал Мустафа Кемаль Паша продемонстрував велику й рідкісну обдарованість у численних сферах – військовій, політичній, соціальній, культурній тощо. Він був найвидатнішим серед сучасників та відіграв велику роль у ту критичну для турецької історії добу”.

Слід відзначити особливо важливу подробицю – під час передачі посольських повноважень Суковкіним Лотоцькому за доби правління султана Вахадеттіна в урочистостях брав участь і генерал Мустафа Кемаль Паша. Знайомство, що розпочалося іще відтоді, з часом обернулось на дружні стосунки і набуло неабиякої важливості, адже вражений інтелігентністю та державною мудрістю посла України Кемаль Паша надавав особливого значення зносинам з Україною.

Наслідком цього 2 січня 1922 року в Анкарі, в дні, коли доля Турецької Республіки іще остаточно не була вирішена, а війна за незалежність іще тривала, стало підписання договору про дружбу й співробітництво між Україною та Туреччиною, безпосередню участь у якому взяв Атапюрк.

Значення цієї підписаної в найважчі для країни дні угоди, цінність простягнутої Україною Туреччині руки дружби турецький народ завжди пам'ятав з великою повагою та захопленням. І слова Мустафи Кемалю, сказані ним у зверненні до членів української урядової делегації, є найяскравішим свідченням цього: “Ми дуже вдячні вам за ваше рішення приїхати до нашого урядового центру саме тоді, коли вороги вже було зовсім вважали нас переможеними й намагалися впевнити у цьому увесь світ. Це ще один вияв поваги

та дружніх чуттів до нас України”.

Надзвичайно важливими та показовими є навіть формулювання перших статей підписаної угоди, оскільки вони виявляють справжнє ставлення сторін одна до одної. Згадаймо про них: “Країни, що домовились між собою про підписання даної Угоди про Дружбу та Братерство з метою розвивати на принципах братерства між народами близькі сусідські зносини в Причорномор'ї, із усією щирістю довіку посилювати заради багаточисельних взаємних інтересів та вигід дружбу та взаємовідносини...” У цих словах проголошено бажання, аби дружба, що ґрунтується як на спільних матеріальних, так і духовних інтересах, тривала вічно. В інших статтях договору йшлося про організацію конференції по питаннях проток, і було задекларовано, що без участі причорноморських держав жодних рішень по річках міжнародного сполучення, які впадають в Чорне море, прийматися не буде.

За доби Радянського Союзу, можна сказати, турецько-українські стосунки перейшли у релятивно-пасивну фазу. І за цього періоду можна відзначити цілу низку зразків зносин між нашими країнами, проте, бажаючи приділи більше часу сьогодні, перейду до важливих подій 1991 року.

8 грудня 1991 року, разом із ратифікацією Росією, Україною та Білорусією декларації про неможливість продовження радянської політики, названу “цивілізованим розлученням”, Радянський Союз завершив своє існування, услід за чим Україна проголосила свою незалежність.

А 16 грудня 1991 року Туреччина повідомила про своє визнання України.

Українсько-турецькі стосунки розвивались у межах Організації Причорноморського економічного співробітництва, заснованої під проводом Туреччини у 1992 році. Уже в цій організації Туреччина знайшла в Україні активного партнера, що надавала ОПЕК великого значення. Обидві наші країни усвідомили спільні та безперечні інтереси, що їх вони мали в Причорноморському регіоні. У цьому відношенні й Україна, й Туреччина ставлять за мету зробити Причорноморський регіон стабільним, вільним від ядерної зброї, заможним регіоном із чистим навколишнім середовищем.

Туреччина має в столиці України місті Києві посольство та відкрите 1 листопада 2001 року в Одесі консульство. Таким же чином у столиці Туреччини Анкарі діє українське посольство та консульство в Стамбулі. Розвиткові двосторонніх відносин між нашими країнами великою мірою сприяють взаємні візити на вищому рівні та підписані під час цих візитів близько 60 домовленостей.

Торговельно-економічні відносини

За даними 2007 року, торговельний оборот між обома країнами становив 4,617 мільярда доларів. Тоді як обсяг імпорту Туреччини з України на 2007 рік становив 3,645 мільярдів доларів, експорт в Україну склав 972 мільйони. Поставлено також за мету у недалекому майбутньому досягти зовнішнього торговельного обороту між двома країнами у 10 мільярдів доларів.

В імпорті Туреччини з України найбільшу частку займає чорна металургія. Спостерігається велике зростання експорту продуктів чорної металургії, алюмінію, кам'яного вугілля, мінеральних мастил та дистилатів, залізничних транспортних засобів, продуктів кораблебудування, органічних та неорганічних хімічних речовин, деревини, зернових, продуктів харчування, паперу й картону, кераміки, каменю, гіпсу та цементу. В експорті Туреччини в Україну перші місця посідає продукція легкої та харчової промисловості, парфумерії, мийно-чисильних засобів, кераміка та продукти по догляду за здоров'ям, електромашини та обладнання.

Інвестиції Туреччини в Україні становлять близько 131,8 мільйони доларів США. В Україні перебуває 525 компаній із турецьким капіталом. Відповідно 43,8% турецьких інвестицій здійснено в промисловий, 17,9% – у сільськогосподарсько-харчовий, 11,4% – у фінансовий, 12% – в торговельний, 20,8% – у будівничий сектор української економіки.

Найбільшими комерційними партнерами України є Росія, Туреччина, Німеччина, Туркменистан, Італія, Китай, Польща та США. Експортуючи у значній кількості в Україну свою продукцію, турецькі фірми створили в Україні власні компанії та активно діють на ринку різноманітних послуг, включаючи сектор будівництва. В

той же час, вони закуповують і українську продукцію, насамперед сировину, машини та обладнання. У нашій країні користуються популярністю товари української легкої та харчової промисловості, парфумерії, мийні засоби, кераміка та фармацевція, електромашини та обладнання, а також домо-техніка.

Нас тішить зростаючий престиж українських машинобудівних підприємств у Туреччині. Наприклад, у Туреччині існує великий попит на компресори газових станцій та залізничні вагони українського виробництва. Інженери Новокраматорська відчутно допомагають у відновленні алюмінієвої фабрики Сейдішехіра. Крім того, українські фахівці – інженери беруть участь у підряді по ремонту металургійної фабрики в місті Іскендерун.

Сума турецьких прямих інвестицій в Україні досягла показника у 200 мільйонів доларів. Якщо додати сюди опосередковані інвестиції турецьких компаній через посередництво третіх країн, то ця цифра становитиме 1 мільярд доларів. В Україні існує 525 компаній з вмістом турецького капіталу.

Співробітництво у сфері енергетики становить важливу частину двостороннього співробітництва та має на меті насамперед забезпечення енергетичної безпеки обох країн. Діяльність наших країн у цій сфері регулюється рамками підписаної 7 червня 2005 року між Кабінетом Міністрів України та урядом Турецької Республіки Угоди про співробітництво в галузі енергетики. Пріоритетні напрямки співробітництва визначаються українсько-турецькою робочою групою в галузі енергетики, засідання котрої відбувалося три.

Серед перспективних та багатообіцяючих сфер двостороннього співробітництва в галузі енергетики такі питання, як пошук та розробка нафти та природного газу в глибоководних місцях Чорного моря, реалізація спільних проектів в сфері відновлювальної енергетичної та вугільної промисловості, створення в Туреччині сектору атомної енергетики тощо. Дуже важливим є також внесок українського сектору машинобудування для енергетики у розвиток турецької інфраструктури. У будівництві компресорних станцій на трубопроводах Туреччини успішно діє компресорна фабрика ім. Фрунзе, розташована в українському місті Суми.

Економічно-торговельні угоди

- Договір про торговельно-економічне співробітництво (4 травня 1992 р.);
- Міжнародна угода про сухопутні перевезення (30 травня 1994 р.);
- Договір про взаємну підтримку інвестицій (27 листопада 1996 р.);
- Договір про запобігання подвійному оподаткуванню (27 листопада 1996 р.);
- Договір про митне співробітництво та адміністративну взаємодопомогу (27 листопада 1996 р.);
- Договір про співробітництво в сфері туризму (30 квітня 1994 р.);
- Договір про енергетичне співробітництво (28 жовтня 1993 р.);

У галузі науки й технологій:

У 2003 році між Міністерством освіти та науки України та Радою науково-технологічних досліджень Туреччини (ТЮБІТАК) було підписано Статут Міжнародних лабораторій високих технологій та Протокол про співробітництво. Того ж року між Національною академією наук України та ТЮБІТАК було підписано Договір та Протокол про співробітництво. Таким чином, були закладені усі необхідні юридичні підвалини для проведення спільних дослідницьких проектів. Цього року також було підписано Договір про співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук Туреччини.

З метою практичної реалізації підписаних угод на цей момент проводиться реалізація 12 спільних науково-дослідних проектів, 4 з котрих курує Міністерство освіти та науки України, а 8 – НАН України. Серед учасників цих проектів з українського боку, як правило, виступають науково-дослідні інститути в структурі НАН України, з турецького боку – столичні та регіональні університети. Українсько-турецьке співробітництво в галузі науки й технологій дістає дедалі більшу практичну реалізацію.

У галузі транспорту:

Українсько-турецьке співробітництво в транспортній галузі здійснюється в рамках багатосторонніх та двосторонніх угод, насамперед “Міжурядового українсько-турецького договору про міжнародні сухопутні перевезення” та “Договору про співробітництво у залізничних перевезеннях між урядами Ук-

раїни та Турецької Республіки”. До того ж регулярно проводяться зустрічі Українсько-турецької робочої групи в галузі морської торгівлі та Українсько-турецької спільної робочої групи із сухопутного транспорту (останнє засідання Комісії відбулось у Києві у квітні 2008 року).

У лютому 2008 року в Анкарі з метою обговорення тексту “Українсько-турецького договору про міжнародне залізнично-паромне сполучення” відбулося засідання Міністерства шляхів транспортного сполучення України та делегацій фахівців Управління залізничними шляхами Республіки Туреччина.

Крім того, Україною було запрошено Туреччину долучитись до проекту міжнародного комбінованого потяга “Вікінг”, що здійснював би сполучення між Одесою та Клайпедою. 22–24 жовтня 2008 року у Києві за участю й турецької делегації відбулося засідання країн-учасниць цього проекту. Участь Туреччини у даному проекті дозволить нам постачати турецькі товари з території України в Прибалтику, а звідтіля – в Європу.

У сфері туризму:

На сьогодні Туреччина є одним з чільних партнерів України у сфері туризму. Двосторонні відносини в галузі туризму регламентуються підписаною 30 травня 1994 року між урядами України та Туреччини Угодою про співробітництво. Державне управління туризму та відпочинку України, підпорядковане Міністерству культури та туризму України, здійснює ефективне співробітництво з Міністерством культури та туризму Республіки Туреччина.

Якщо кількість українських туристів, що відвідали Туреччину ув 2005 році, становила 380000 осіб, то уже у 2006 році вона становила 490000 та у 2007 році досягла 593302 осіб. Туреччина стала другою після Російської Федерації країною, яку з туристичною метою відвідують українці.

У галузі культури:

Культурне співробітництво між Україною та Туреччиною здійснюється у відповідності до підписаного 27 листопада 1996 року між урядами України та Туреччини Договору про культурне співробітництво.

Доволі велике число українських діячів мистецтва відвідує Туреччину останніми

роками. У рамках культурних заходів, що проводяться в Туреччині, змогу виступити із власними концертами мали, поруч із дитячим ансамблем народного танцю "Світанок" та хором "Кримський сувенір", мистецькі колективи вищих навчальних закладів, а також балет Національної опери України імені Тараса Шевченка, Національний симфонічний оркестр України, Національний театр російської драми імені Лесі Українки, Ансамбль народного танцю України імені Григорія Верьовки; були проведені також виставки мистецьких робіт удостоєної звання народного художника України Наталі Зозулі та Нарциса Кочерейка.

У галузі освіти:

Українсько-турецькі зв'язки в галузі освіти та зокрема вищої освіти, здійснюються відповідно до підписаного 21 травня 1998 року Протоколу про співробітництво між Міністерством освіти України, Міністерством національної освіти Туреччини та Радою вищої освіти Туреччини. На сьогодні більш ніж 300 українських студентів навчаються в Туреччині. Підписано більш ніж 10 Протоколів про співробітництво між українськими та турецькими університетами. Договори такого роду підписано між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Університетом Газі, Київським національним університетом "Київська політехніка" та Середньосхідним технічним університетом, Таврійським національним університетом (Сімферополь) та Анкарським університетом, Львівським національним медичним університетом і Львівським національним університетом імені Івана Франка та Стамбульським університетом, Сумським державним університетом та Університетом Мугли, Українським авіаційним університетом та Університетом Ескішехіра, а також Академією внутрішніх справ України та Поліцейською академією Туреччини. Більшість цих зв'язків було встановлено за сприянням та за посередництва Посольства Туреччини.

Зв'язки між Київським національним економічним університетом (КНЕУ) та Університетом Газі становлять прекрасний приклад двостороннього співробітництва. Поруч зі щорічним обміном студентами та професорсько-викладацьким складом у межах підписаного у 2001 році Протоколу про співробітництво проводиться також

обмін зустрічами між спортивними командами. Важливим результатом двостороннього співробітництва стало впровадження від 2002 року викладання української мови в Університеті Газі.

Триває робота по досягненню взаємного визнання навчальних дипломів України та Туреччини. З цією метою сторони розглядають можливість підписання "Договору про взаємне визнання документації про надання наукових та освітніх ступенів". Факт долучення Вищою атестаційною радою Туреччини Київського національного політехнічного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Одеського національного університету імені Іллі Мечникова, а також Донецького національного політехнічного університету до переліку університетів, чий дипломи визнаються ВАК Туреччини, свідчить про визнання дипломів про освіту українських вищих навчальних закладів.

Нещодавно нашу увагу привернула невеличка замітка, що її розмістили наші агенції новин. У ній йшлося про книгу "Брат", у якій автор книги на ймення Ігор Беркут викладає свої прогнози щодо недалекого майбутнього України, і, зокрема, висловлює думку про можливість розгортання конфлікту між Україною та Туреччиною через Крим. Можу сказати, що суспільна думка не звернула великої уваги на цю замітку, власне, вона пройшла непоміченою. Я не володію тутешньою ситуацією. Я не політик, не державний діяч, перебуваю тут від імені громадської організації, що має тісний та постійний контакт із суспільною думкою. Я можу з легкістю зазначити, що в турецькій суспільній думці немає жодного почуття до України, окрім почуття дружби та спорідненості. Крим може стати для нас не причиною ворогування, а навпаки, зміцнення та поглиблення нашої дружби. Як ми сьогодні знаємо, в обох наших країнах мешкають люди відмінної самосвідомості. Якщо вважати самосвідомість винятково чинником виникнення конфлікту, таке розуміння призводитиме до прогнозування зіткнення й руйнації не лише з огляду на українсько-турецькі взаємини, а й майбуття усього світу. Саме тому найбільш ґрунтовними та вичерпними є вселенські цивілізаційні та гуманістичні цінності. Я щасливий бачити, що наша дружба з Україною базується саме на такому ґрунті. Я

вірю, що найвищою цінністю тут є наше прагнення разом будувати світ, що стоїть на засадах миру. І на цьому шляху креативний вплив українсько-турецьких відносин має таку силу й потенціал, що здатний добре позначитися не лише на двосторонніх стосунках, а й неодмінно далеко поза їхніми межами.

¹ Судячи з усього, мається на увазі договір, укладений восени 1676 р. (Журавненський?).
– Прим. перекл.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (2009) **Kanuni Sultan Süleyman**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- ² BAYKAL, Adnan Nur (2004) **Hürrem Sultan ile Söyleşi**, İstanbul: Sistem Yayınları
- ³ PAMUK, Şevket (2005). **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ⁴ NALCIK, Halil (1993). **Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)** İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ⁵ OSTANCI, M. Naci (1996). **Cumhuriyet'in Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset** İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ⁶ ERASIMOS, Stefanos (1979). **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917–1923** İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- ⁷ BÜYÜKAKINCI, Erhan (2004). **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- ⁸ OLÇAR, Kemal (2007). **Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna.**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.